

VARFÖR PÅVERKAR MUSIKEN MÄNNISKOR?

Är musiken naturlig eller är den ett kulturellt fenomen? Hur formas våra musikaliska preferenser av den historiska tid vi lever i, av samhällets klass skillnader och av våra egna erfarenheter? Sam de Boise skriver.

Det äldsta instrument som mänskligheten känner till – den så kallade Divje Babe-flöjten – är ungefär 50 000 år gammalt. Det råder delade meningar om huruvida flöjten är en konsekvens av mänsklig uppfinning eller om det är en hungrig björn som har gjort hålen i benet, men den allmänna vetenskapliga uppfattningen är att flöjten tillverkades med avsikt att producera musik. Att ett sådant fynd har upptäckts tyder på en sak: att alla kulturer världen över, oavsett tidsepok, har haft musik i någon form. Men varför finns musik och varför påverkas människor av den?

Människor är inte de enda djuren som skapar och njuter av musik. Fåglar sjunger och många andra djur har också olika slags rytmiska ljud som påminner om sång. Vissa folkgrupper och kompositörer har inkorporerat djursånger i mänsklig musik medan andra har hävdat att djursång *är* musik. Detta väcker i sig många frågor i sig kring vad musik egentligen är. Men även om människor inte har en unik förmåga att skapa sång eller musik har vi en unik förmåga att kalla klingande mönster för musik. Musik har varit viktig för människor primärt när det gäller dess sociala funktion. I boken *How musical is man?* definierade musiketnologen **John Blacking** musik som mänskligt strukturerat ljud. Eftersom det finns liknande mönster över hela världen i hur olika kulturer skapar musik, tyder detta enligt Blacking på att musiken har en biologisk grund. Det finns också data som tyder på att *musikalisk amusia* – det som tidigare kallades ”tondövhet” eller en oförmåga att känna igen tonala skillnader – beräknas drabba endast 1,5 procent av befolkningen medan ett totalt ointresse för musik (*musikalisk anhedoni*) beräknas drabba 5–10 procent av världens befolkning. Detta tycks stödja idén om att förmågan att skapa, uppfatta och påverkas av musik är något som människan har utvecklat, över kulturer och tidsperioder.

Så varför finns musik? Vissa, som Blacking, har betonat att det måste finnas en evolutionär funktion hos musik i det att den fungerar som ett sätt att föra grupper samman; oavsett om detta är genom att använda musik i ceremonier och ritualer (tänk bröllop, begravningar eller fester), eller genom de känslor som uppstår när människor skapar och njuter av musik tillsammans. Även om det inte går att ta reda på hur förhistoriska grupper använde musik, kan med säkerhet sägas att det inte finns något mänskligt djur som lever i total isolering, vilket innebär att musik – även under förhistoriska tider – måste ha haft någon form av relation till sociala ritua-

ler. Vi kan lugnt säga att musik – åtminstone delvis – har varit viktig i människans utveckling i och med att den i första hand har varit ett sätt att föra människor samman. Idén om att lyssna på musik som en ensam aktivitet är däremot en relativt ny historisk utveckling.

Något annat som talar för att människor har en inbyggd kapacitet för att musicera och att reagera på musik är vår förmåga att framkalla bilder, tankar och framför allt känslor när vi hör musik. Musik har beskrivits som ”själens språk”, på grund av dess förmåga att påverka våra känslor såväl individuellt som i gemenskap. Den svenska musikpsykologen **Alf Gabrielsson** har visat att det finns vissa musikaliska egenskaper som allmänt uppfattas kommunicera känslor. Han konstaterar att snabbare tempon vanligtvis förknippas med både lycka och ilska, medan musik i dur används för att kommunicera glädje och lycka och molltonarter för att kommunicera sorg. Om vi accepterar att känslor har en underliggande evolutionär grund för kommunikation och att gemensamma upplevelser av känslor är viktiga för gruppsolidariteten, så talar musikens förmåga att påverka och förstärka dessa i närvaro av andra människor för dess viktiga sociala funktion i mänskliga samhällen.

KULTUR OCH SAMHÄLLE

Men även om det finns forskning som hävdar att människor reagerar med liknande ”grundläggande känslor” när det gäller vad musiken *kommunicerar* visar tvärkulturell forskning att kultur spelar en stor roll i hur vi uppfattar musik. Bland annat forskarna **William Forde Thompson** och **Laura-Lee Balkwill**, har upptäckt att vi som människor är mer benägna att känna igen vilka känslor som kommuniceras om musiken kommer från ”vår” egen kultur. Att *uppfatta* och att *uppleva* känslor i musik är också två olika saker – det är inte till exempel alltid så att ett snabbt stycke som spelas i dur nödvändigtvis gör människor lyckliga. Många forskare som är intresserade av ämnet musik och känslor, inklusive Gabrielsson, tydliggör att

det finns en distinktion mellan vilka känslor vi uppfattar i musik och vad vi personligen känner när vi lyssnar på stycket. Samma musik påverkar inte heller alla på samma sätt. **The Beatles'** *She loves you* och **Glenn Millers** *In the Mood* gör mig personligen arg trots att de är i tonarten G respektive Ass-dur. Därtill är känslor komplexa, de varierar i intensitet och varaktighet, de slås inte bara på eller av och flera känslor kan också samspela. Människor kan känna sig nostalgiska, ledsna och uppleva en känsla av vemodig njutning, allt på samma gång, när de lyssnar på ett stycke. Varför är det så?

Det korta, men otillfredsställande, svaret är att alla människor är olika. Det mer komplexa svaret är att hur musik påverkar oss är beroende av ett samspel mellan många olika saker, varav den viktigaste är hur vi är uppfosttrade i en specifik kultur med olika erfarenheter. Blacking insåg att alla människor hade en potentiell förmåga att skapa och uppfatta musik, men hur vi gör det formas av vår omgivning. Socialkonstruktivistiskt inriktad forskning har visat att det är hur vi lär oss vissa traditioner, snarare än något inneboende i musikens väsen, som formar våra reaktioner på den – om vi tycker att något är svårt, disharmoniskt eller osmakligt. Föreställ dig att du är uppvuxen i en helt annan del av världen än där du nu bor, eller till och med att du har vuxit upp under 900-talet till exempel. Dina erfarenheter av vad musik är skulle vara väldigt annorlunda. Det faktum att många idag ser musikpreferenser som en del av vår individuella identitet är historiskt unikt. Kulturen som en del av vår förförståelse av hur världen är eller borde vara, inklusive hur vi socialiseras in i den, spelar den största rollen i att forma vad vi känner igen och njuter av och hur vi påverkas av musik.

Men vilken musik vi tycker om och hur vi musicerar (eller inte) påverkas också av sociala ojämlikheter som finns inom och mellan samhällen, som inte har mycket att göra med hur musiken låter. Den franska sociologen **Pierre Bourdieu** hävdar i sin studie om kulturell smak i 1960-talets Frankrike: ”Ingenting

bekräftar tydligare ens ‘klass’, inget klassificerar oss mer ofelbart, än vår musiksmak. Detta beror naturligtvis på att det, på grund av de sällsynta villkoren för att förvärva motsvarande dispositioner, inte finns någon mer 'klassifikativ' praxis än att gå på konsert eller spela ett ädelt instrument.” Baserat på enkätdata med människor med olika bakgrund fann han statistiska skillnader i musikpreferens baserat på inkomst, föräldrarnas yrke och utbildning. Bourdieus studie har senare upprepats i Storbritannien, där forskare funnit liknande skillnader i preferenser för jazz och klassisk musik. När det gäller kön finns det också en tydlig skillnad i hur män och kvinnor värderar olika genrer. Forskare i USA har därtill visat hur genrepreferensen påverkas av en kombination av etnicitet och kön. Det finns också klass-, köns- och etniska klyftor i vem som uppmuntras att spela instrument och vilka instrument man spelar. Detta tyder på två saker: för det första att våra sociala omständigheter utformar våra vänskapskretsar och därmed vår musiksmak. För det andra: att *vad* vi gillar också influeras av bedömningar om *vem* som gillar vissa former av musik.

Slutligen, när det gäller lyssnande, finns också den sociala inverkan som tekniken har haft, både på hur människor lyssnar på musik och hur de skapar musik. Studier som undersökt effekten av streaming har till exempel visat att den genomsnittliga längden på hitlåters intron har minskat från i genomsnitt 20 sekunder på 1980-talet till bara 5 sekunder idag. Förklaringen till detta är att den lätthet med vilken vi idag kan välja eller välja bort musik innebär att låtskrivare måste ”fånga uppmärksamheten” mycket snabbare än förr. Psykologiska studier har också visat på ett större behov av kontroll över musik i det offentliga rummet, särskilt bland yngre generationer, som har vuxit upp med smarttelefoner. Att teknologisk utveckling påverkar hur vi lyssnar på musik är inget nytt fenomen. I själva verket är detta bara en del i en lång rad av vad **Jonathan Sterne** har betecknat som ”fonografeffekter” – hur vi inter-

agerar med musik formas till viss del av hur inspelningstekniken påverkar våra lyssningsvanor och preferenser.

VARFÖR VI PÅVERKAS: SITUATION, MUSIK, INDIVID, SAMHÄLLE

Våra individuella livserfarenheter spelar också en roll för hur vi påverkas av musik i vardagen. Som sociologen **Tia Denora** visar, hur vi förhåller oss till musik och hur vi påverkas av den förändras över tid, liksom de upplevelser vi knyter till specifika stycken och genrer förändras. En sång som förknippas med en viss person som har dött eller försvunnit ur våra liv under smärtsamma omständigheter blir smärtsamt olyssningsbar. Å andra sidan handlar njutningen vi får av musikalisk nostalgi om musikens förmåga att framkalla minnen och påminna oss om en viss tid i våra liv.

Våra erfarenheter samverkar med personlig utveckling. Många av oss över 30 vet att våra upplevelser av musik var som mest intensiva och levande under tonåren och att vårt intresse och engagemang för musik har förändrats och i många fall minskat sedan dess. Detta är inte en överraskning med tanke på att musikens betydelse i våra liv ofta är kopplad till händelser runt omkring oss. Musikens betydelse från 12-14 års ålder sammanfaller särskilt med psykosociala utvecklingsstadiet när vi börjar bli självständiga, distanserar oss från våra familjer och formar vår identitet mer i kamratgrupper. Effekten av kamrater i formandet av såväl människors musiksmak som människors identitet är väldokumenterad. Detta betyder inte att musiken nödvändigtvis blir mindre viktig då vi blir äldre, bara att sökandet efter ny musik kanske blir mindre viktigt. Att uppfostra barn, få nya vänner mitt i livet eller börja spela ett instrument som pensionär kan ge musiken en ny, intensiv och djup mening. Aldrandet kan förändra *hur* vi påverkas, men det hindrar oss inte från *att* påverkas av musik.

Responser på musik influeras också starkt av hur lämplig vi tycker att musiken är i ett visst sammanhang. Till exempel, medan lång-

samma sorgliga sånger ofta uppfattas som lämpliga till begravingar, skulle en ljuvlig irländsk jigg i stort sett ses som olämplig (om inte personen som dött var en irländsk folkmusikutövare eller ett "fan"). Eller, för att ta en helt annan situation, att vi gymmar eller tränar till en viss sorts musik beror på hur den fysiologiska responsen som musiken ger fungerar i samband med ett specifikt sammanhang.

Idag anses frågan om varför musik påverkar oss människor till stor del vara en tvärvetenskaplig fråga. Medan olika akademiska discipliner tenderar att fokusera på olika aspekter av musikens roll i människors liv, finns det samtidigt en insikt om att klingande, psykologiska, kulturella och sociala aspekter är lika viktiga. Även om det kan finnas bevis för att musikens förmåga att påverka människor är kopplad till människors biologiska förutsättningar, betyder det inte att musik påverkar alla människor på samma sätt, eller ens att alla tycker om musik. Det finns ingen ett-till-ett-korrespondens mellan dur och molltonarter och hur människor känner eller reagerar på musiken. Hur musik låter, vad den betyder för oss och vad vi kallar musik varierar beroende på kultur och erfarenhet. Likaså formar både personliga erfarenheter och stora sociala förändringar så som övergången till industriell kapitalism eller digitalisering vår upplevelse av musik.

LITTERATUR

- Blacking, J. (1973), *How Musical is Man*. London: University of Washington Press.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- DeNora, T. (2000), *Music in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gabrielsson, A. (2020), *Musikpsykologi*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Sterne, J. (2005), *The Audible Past. Cultural origins of sound reproduction*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Thompson, W. and Balkwill, L. (2012), Cross Cultural Similarities and Differences. *Handbook of Music and Emotion*. Oxford: Oxford University Press.

Sam de Boise är docent och ämnesansvarig i musikvetenskap vid Örebro universitet, Sverige. Han är författare till boken *Men, Masculinity, Music and Emotions* (2015).